

# CHAPTER

## THEORETICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH OF INSTITUTIONAL ASPECTS OF TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE ECONOMY IN THE CONTEXT OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-670-6-2>

**Vitaliy Bakay**

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Department of Economics, Analytics,  
Modeling and Information Technologies in Business  
Khmelnyskyi National University*

### **Summary**

*Based on the conceptual provisions, the theoretical and methodological provisions of the institutional basis of the territorial organization of the economy were specified, its basic components were substantiated and the specific features of the transformation as a result of the influence of economic, social, legal and environmental factors were determined. The role of the institutional environment in the formation of an effective system of regional development was analyzed, key patterns, principles and problems of the functioning of institutions were identified, and directions for the modernization of the mechanisms of their interaction were outlined. It was substantiated that it is impossible to modernize the institutional basis of the territorial organization of the economy without changing the basic principles of its functioning, which is objectively necessary, taking into account the permanent changes in the external environment in which social systems develop. Special attention was paid to the analysis of the range of problems that arise in the process of ensuring the coherence of the institutional environment of regional development.*

### **Вступ**

Внаслідок триваючої російсько-української війни продуктивні сили України зазнали величезних руйнувань, що стали одними з найбільших і найглибших в історії країни. Від початку повномасштабного вторгнення росії, Україна втратила значну частину свого економічного потенціалу, людських ресурсів та знищення або пошкодження інфраструктури, що призвело до критичної ситуації на всіх рівнях життєдіяльності держави. Система державного управління, яка роками будувалася на основі стабільності та розвитку, була порушена. Україна знаходиться в періоді, що характеризується надзвичайно високими втратами серед цивільного

населення та військових, величезними руйнуваннями промислових потужностей, а також тяжкими наслідками для соціальних і екологічних систем.

Територія країни стала ареною масштабних бойових дій. Значна частина міст і селищ, що знаходились у зоні активних бойових дій, була повністю зруйнована або значно пошкоджена. У цих умовах десятки тисяч людей втратили свої домівки, а регіональна економіка зазнала непоправних втрат. Це не тільки призвело до скорочення чисельності працездатного населення, але й до серйозних економічних збитків через знищення виробничих потужностей, що не підлягають відновленню в короткостроковій перспективі.

Зміни, що відбулися в територіальній організації господарства України, стали одними з найбільш відчутних наслідків війни. Через тривалі бойові дії значна частина економічної активності була переміщена в більш безпечні регіони, що позначилося на розвитку ринків, виробництва та розподілу ресурсів. Одним з найбільш вражаючих аспектів стала велика кількість переміщених осіб, які були змушені покинути свої рідні міста і села через військові дії. Мільйони людей стали біженцями всередині країни, що ще більше ускладнило процес відновлення і розвитку регіональної економіки, позбавлених робочих місць, соціальних послуг і необхідних умов для життя.

Незважаючи на всі ці труднощі, країна намагається подолати наслідки війни через інтенсивні зусилля щодо відновлення важливих інфраструктурних об'єктів, залучення інвестицій для відновлення промислових потужностей та забезпечення нових можливостей для розвитку регіональної економіки. Проте такі відновлювальні процеси потребують значного часу, ресурсів і, найголовніше, стабільної безпекової ситуації, яка дозволить розпочати відновлення в найбільш постраждалих регіонах.

## **1. Концептуальні засади інституційного забезпечення регіонального розвитку господарства**

Інституційна концепція економічних процесів виходить з того, що вони не можуть бути пояснені лише через стандартну систему економічних показників або числових даних. Вона розглядає значення правових норм, традицій, звичаїв та звичок, що складаються в суспільстві й індивідуумів, як невід'ємну частину економічних процесів. Підкреслює важливість культурних, соціальних і інституційних факторів, що визначають поведінку людей і організацій у певній економічній системі [6].

Таке розуміння дозволяє краще зрозуміти чому одна й та сама економічна модель може бути успішною в одних країнах, але зовсім не працювати в інших, навіть якщо умови на перший погляд здаються

схожими. Справа в тому, що економіка кожної країни чи окремого регіону є частиною більш широкої соціально-правової та культурної структури, що визначає її функціонування. Тому навіть при подібних економічних умовах, різні соціальні, правові та культурні контексти можуть мати значний вплив на ефективність тих чи інших економічних механізмів. А інституційна концепція, допомагає врахувати вплив цих факторів на економічні результати, надаючи можливість для глибшого аналізу та розуміння причин успіху чи невдачі економічних моделей.

Для нас ця проблема набуває особливого значення, оскільки потребує перегляду традиційних ланцюгів трансформаційного процесу, що охоплюють перехід від централізованого публічного управління до свідомого та ефективного використання економічних законів, спрямованих на якісно новий розвиток продуктивних сил. Така трансформація передбачає глибоке переосмислення ролі держави в економічних процесах, а також необхідність адаптації до умов ринкової економіки, що вимагає нових підходів до управлінських механізмів і стратегій розвитку регіональної економіки.

У спадок від командно-адміністративної системи, країна успадкувала не лише певні структури управління, але й негативні наслідки, пов'язані з руйнацією продуктивних сил під впливом нераціональних ринкових експериментів. Період ринкового романтизму, який не враховував особливостей місцевих умов і реалій, призвів до недооцінки важливості соціальних та інституційних факторів у розвитку регіональної економіки. У той же час, значна увага була приділена менеджменту, що часто зводилося до простого контролю регіонів централізованою владою.

Після короткого періоду монетарної ейфорії, коли країна намагалася орієнтуватися на жорсткі фінансові інструменти і зовнішні ринки, ми спостерігали відновлення інтересу до більш гнучких і адаптивних моделей менеджменту. Лише зараз країна почала активно рухатися шляхом деконцентрації влади, що передбачає зниження надмірної централізації та передачу значних повноважень на місця. Цей процес децентралізації не лише зумовлений політичними змінами, але й необхідністю побудови ефективних інститутів на регіональному рівні, здатних швидше реагувати на виклики часу та забезпечити реальний розвиток продуктивних сил.

Використовуючи інституційну концепцію для вивчення середовища, в рамках якого відбувається територіальна організація господарства, що дає змогу не лише оцінювати економічні процеси, а й враховувати вплив, який на розвиток регіональної економіки мають як формальні, так і неформальні інститути. Ця концепція дозволяє глибше зрозуміти, як різноманітні соціальні, правові та культурні структури, що складають інституційне середовище, впливають на розвиток регіональної економіки,

а також визначають ефективність територіальних економічних стратегій [6].

Формальні інститути, як-от закони, державні політики, офіційні правила та регламенти, безумовно, відіграють важливу роль у структуризації діяльності та визначенні рамок для розвитку економіки регіонів. Проте не менш важливими є й неформальні інститути, до яких відносяться соціальні норми, традиції, звичаї та взаємні очікування учасників економічних процесів. Вони визначають типи взаємодій між суб'єктами господарювання, сприяють або, навпаки, гальмують НТП та ефективність прийняття управлінських рішень.

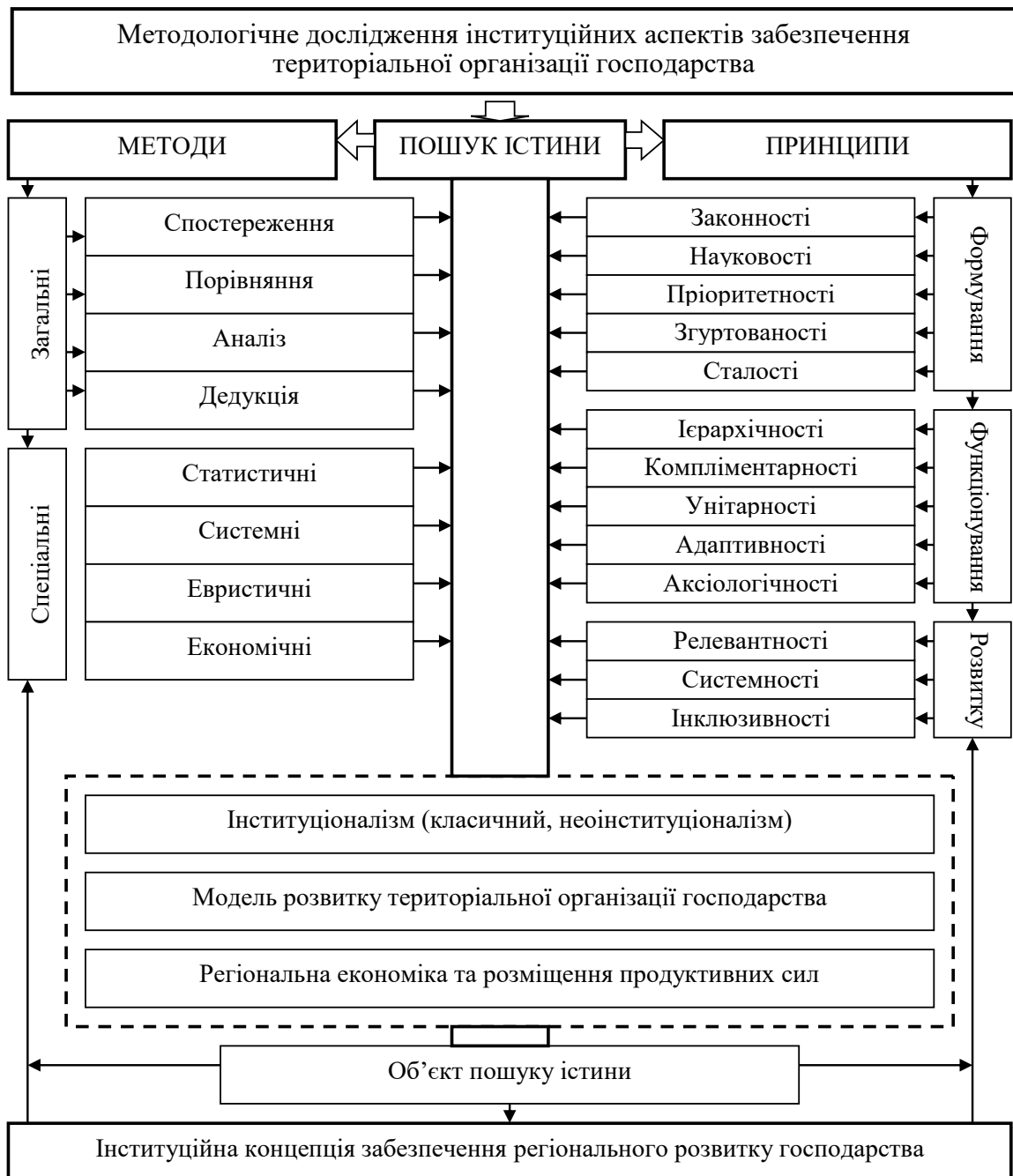
Все це дозволяє вивчити, як територіальні особливості та інституційні умови відповідного регіону взаємодіють з глобальними економічними тенденціями, а також чому деякі регіони мають більше шансів на успішний розвиток порівняно з іншими. Існування певних формальних чи неформальних інститутів у конкретному регіоні може як стимулювати, так і обмежувати його економічний потенціал, визначаючи його здатність до адаптації і росту в умовах швидко змінюваного економічного середовища (рис. 1).

Для розвитку регіональної економіки важливим аспектом є інституційне середовище, яке повинно ґрунтуватися на особливостях, властивих певним територіальним одиницям. Це середовище, з одного боку, формується під впливом економічних, соціальних та природних факторів, а з іншого – визначається взаємодією цих факторів у контексті конкретних просторових одиниць. Для чіткого розуміння цього середовища, можна виділити кілька категорій регіонів, кожен з яких характеризується своєю унікальною структурою та особливостями [2]:

1. Регіони за одиничними ознаками. Ці регіони мають чітко визначені параметри, які дозволяють їх відокремити від інших. Такими ознаками можуть бути як природні умови, так і соціально-економічні чи культурні характеристики. Наприклад, Житомирська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Закарпатська та Чернівецька області – це території, в межах яких виокремлюються специфічні риси, що робить їх особливими в контексті регіонального розвитку. В цих регіонах спостерігаються певні типи економічної діяльності, природні ресурси чи навіть специфічні соціальні традиції, що визначають їхній шлях розвитку.

2. Регіони за декількома ознаками. Ці території є більш складними і багатогранними, оскільки в них одночасно переплітаються кілька важливих характеристик, що визначають специфіку розвитку. Це можуть бути не лише природні фактори, але й різноманітні економічні, інфраструктурні та соціальні, які взаємодіють, створюючи унікальну ситуацію для конкретного регіону. Такі регіони, як Харківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська та Черкаська, мають складну і різноманітну структуру, де поєднуються різні види діяльності, ресурси та

культурні особливості. Вони зазвичай демонструють певний симбіоз різноманітних явищ, що дозволяє їм активно взаємодіяти з іншими територіями, але водночас зберігати свою індивідуальність.



**Рис. 1. Інституційні аспекти забезпечення регіонального розвитку: методологічний підхід**

*Джерело: сформовано автором*

3. Регіони-лідери. Це ті території, які протягом останнього часу стали важливими центрами економічної, соціальної та інфраструктурної

діяльності. Вони включають в себе широкий спектр проявів діяльності людини та мають значний вплив на національний рівень розвитку. До них відносять Дніпропетровську, Запорізьку, Київську, Полтавську області та місто Київ, характеризуються високим рівнем урбанізації, добре розвиненою промисловістю та інфраструктурою, що підтримується тісним взаємозв'язком між природними ресурсами та суспільними факторами. У цих регіонах зосереджено значну частину економічних, наукових і культурних потенціалів, що робить їх основними драйверами економічного зростання та інновацій.

Ці три категорії регіонів не є взаємовиключними, оскільки окремі території можуть одночасно належати до кількох груп. Зокрема, регіони, що на перший погляд виокремлюються за одиничними ознаками, можуть з часом перетворюватися на регіони-лідери, якщо їх природні та соціальні умови сприятимуть розвитку сучасних економічних і технологічних процесів. Важливим є те, що інституційне середовище повинно враховувати цю динаміку, розвиваючи політику, яка стимулює не лише внутрішні ресурси регіонів, але й взаємодію з іншими територіями на основі їхніх унікальних особливостей.

В нинішніх реаліях, де економіка постійно стикається з новими викликами, гармонізація інституційних позицій регіонів є ключовим фактором для стабільного розвитку країни. Для цього необхідно спиратися на низку засад, які дозволяють ефективно організувати економічні процеси, створити передумови для зростання та інтеграції регіональних економік в загальнодержавну структуру. Це може бути:

1. Наявність дієвої системи регіонального управління. Основною умовою ефективного розвитку регіонів є наявність потужної системи управління, яка діє на всіх рівнях – від загальнодержавного до місцевого. Це дозволяє створити стійке економічне середовище, яке стимулює розвиток усіх секторів економіки. Усі ініціативи повинні бути націлені на створення умов для робочих місць через використання природних та соціальних конкурентних переваг кожного окремого регіону. Таке регіональне середовище має бути гнучким, здатним до швидкої адаптації в умовах змін на національному та міжнародному рівнях.

2. Формування міцного ринку. Розвиток внутрішнього ринку є важливою рушійною силою для економічної активності на регіональному рівні. Сучасне маркетингове дослідження і моніторинг кон'юнктури ринку дозволяють забезпечити точне прогнозування тенденцій і потреб споживачів, що є основою для ефективного розвитку підприємництва. Міцний ринок створює базу для реалізації нових інвестиційних проєктів, зростання конкуренції та підвищення якості продукції, що, сприяє стабільному економічному зростанню.

3. Розвиток ринкової інфраструктури. Важливим чинником модернізації є розвиток інфраструктури, особливо логістики, яка є критично важливою для ефективного функціонування ринкових механізмів. Динамічний розвиток логістики, що ґрунтується на інноваційних технологіях та інтеграції сучасних транспортних і комунікаційних систем, дозволяє підвищити ефективність господарських процесів. У результаті чого зростає результативність усієї діяльності, зменшуються витрати на доставку товарів, а також реалізуються превентивні заходи, які знижують ймовірність економічних кризових явищ.

4. Підвищення інвестиційної привабливості. Інвестиції є основою для розвитку інфраструктури та технологій у будь-якому регіоні. Важливим кроком є формування позитивного ставлення до інвестування серед усіх соціальних груп, зокрема бізнесу, державних органів та місцевих громад. Для цього необхідно створити сприятливий імідж регіону, що підвищить інтерес не тільки вітчизняних, але й іноземних інвесторів. Це можна досягти через стабільне правове середовище, прозорість адміністративних процедур і розвиток інфраструктури, що зробить регіон привабливим для довгострокових вкладень.

5. Актуалізація транскордонної співпраці. Останнім, але не менш важливим аспектом є розвиток транскордонної співпраці, яка стала важливим елементом економічної конкуренції і взаємодії на міжнародній арені. Транскордонні проекти, що об'єднують економічні ресурси кількох країн, можуть стати потужним інструментом для розвитку регіональної економіки. Співпраця з сусідніми державами дозволяє не тільки зменшити бар'єри для торгівлі, але й обмінюватися знаннями, технологіями та інвестиціями, що є важливим чинником для інноваційного розвитку регіонів.

Тому, модернізація інституційного середовища на регіональному рівні повинна бути багатофакторною та комплексною. Вона потребує стратегічного підходу та взаємодії всіх державних і місцевих органів влади, а також бізнесу і громадянського суспільства для створення стійкої і ефективної економічної бази для сталого розвитку країни в цілому.

## **2. Закономірності, принципи та фактори інституційного забезпечення регіонального розвитку господарства**

Прийнятий курс України на інтеграцію до європейського співтовариства передбачає не тільки глибокі політичні та економічні зміни, але й вдосконалення національної інституційної структури та ефективне управління на всіх рівнях – від загальнодержавного до локального. Успішна інтеграція до Європи потребує створення таких умов, які б дозволили оптимально використовувати наявні ресурси,

сприяючи розвитку ключових сфер суспільства, економіки та державного управління. Водночас важливою умовою для цього є реалізація комплексної стратегії, що охоплюватиме не лише зміни в інституційному середовищі, але й створення ефективних механізмів управління, здатних забезпечити сталий розвиток на всіх рівнях держави.

Одним із головних аспектів цієї стратегії є необхідність вдосконалення інституційного середовища, яке б стало основою для належного функціонування державного управління в умовах сучасних викликів. Це означає, що не достатньо просто змінити інституційну структуру чи запровадити нові адміністративні механізми, важливо також впроваджувати ефективні рішення, які відповідають потребам та реаліям українського суспільства. Відповідні реформи мають стати основою для підвищення ефективності використання наявних ресурсів, що дозволить Україні досягти конкурентних переваг у ключових сферах розвитку.

Особливу увагу потрібно приділяти регіональним аспектам цієї стратегії. Рівень розвитку різних регіонів України значною мірою визначає потенціал країни у цілому. Для успішної інтеграції в європейське співтовариство важливо забезпечити рівні можливості для всіх регіонів країни в доступі до ресурсів, а також створити умови для розвитку на місцевому рівні. Для цього необхідно не лише розвивати інфраструктуру, але й проводити економічні, соціальні та адміністративні реформи, які дозволять скоротити існуючі диспропорції та забезпечити гармонійний розвиток усіх регіонів.

Стратегічний курс на інтеграцію до європейського співтовариства вимагає від України не лише політичних зусиль, а й глибоких структурних змін, що охоплюють усі аспекти життя держави та суспільства. Важливою умовою є створення інституцій, здатних здійснювати ефективне управління на всіх рівнях, впровадження сучасних моделей регіонального розвитку, які забезпечать рівний доступ до можливостей та ресурсів для кожного громадянина незалежно від того, в якому регіоні він проживає. Це дозволить країні створити сталу основу для успішної інтеграції в європейську спільноту та забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток [7].

Дослідження та виявлення об'єктивних закономірностей розвитку дає можливість визначити найбільш доцільний напрям формування інституційного ядра регіональної системи та обрати ефективні механізми оновлення інституційного базису регіонального розвитку. Саме глибокий аналіз причинно-наслідкових зв'язків у функціонуванні інституцій дозволяє перейти від фрагментарних рішень до цілісної стратегії модернізації.

Особливу увагу доцільно зосередити на дослідженні закономірностей модернізації системи інституційного забезпечення територіальної

організації господарства. У цьому контексті важливо враховувати трансформаційні процеси, що відбуваються під впливом глобалізації, цифровізації, структурних змін в економіці та реформування системи публічного управління. Модернізація має охоплювати як формальні інститути (нормативно-правову базу, управлінські структури, механізми регулювання), так і неформальні – цінності, поведінкові моделі, рівень довіри між суб'єктами господарювання [3].

Аналіз сучасних тенденцій інституційного забезпечення територіальної організації господарства повинен поєднувати теоретичне осмислення із прикладними розробками. Доцільним є формування стратегічних напрямів підвищення якості інституційного середовища, а також розроблення чітких методологічних положень реалізації досліджень. Це передбачає визначення методичних підходів до аналізу об'єкта – системного, структурно-функціонального, порівняльного, інституційного – та конкретизацію принципів, яких необхідно дотримуватися під час дослідження: комплексності, наукової обґрунтованості, адаптивності, узгодженості з регіональною політикою.

Система інституційного забезпечення територіальної організації господарства розглядається через діяльність ключових економічних суб'єктів – домогосподарств, органів місцевого самоврядування, органів державної влади та суб'єктів підприємницької діяльності. Їх взаємодія у межах економічних процесів безпосередньо впливає на формування, трансформацію та відтворення інститутів. Ефективність цієї системи значною мірою залежить від наявності й раціонального використання ресурсного потенціалу: інформаційних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Спираючись на історичні передумови та логіку суспільного розвитку, однією з ключових закономірностей є відповідність рівня розвитку продуктивних сил характеру виробничих відносин. Її сутність полягає в тому, що кожному способу виробництва притаманний певний рівень технологічного розвитку, організації праці та суспільних відносин, які взаємно зумовлюють один одного. Зміни у засобах і предметах праці, впровадження інновацій, поглиблення поділу праці та спеціалізації неминуче ведуть до трансформації відносин власності, управління й розподілу результатів виробництва.

Виробничі відносини, впливають на темпи та напрями розвитку продуктивних сил. Якщо інституційне середовище відповідає новому технологічному укладу, воно стимулює економічне зростання, модернізацію та підвищення конкурентоспроможності. У протилежному випадку – виникають структурні дисбаланси, що гальмують розвиток. Важливе значення при цьому мають просторові та територіальні чинники: розміщення населення, ресурсна база регіонів, рівень урбанізації,

транспортна й соціальна інфраструктура. Усе це формує основу територіальної організації господарства та визначає потенціал регіонального розвитку.

Не менш вагомою закономірністю сучасного етапу є консолідація нації та формування стратегічної місії майбутнього держави. В умовах глобальних трансформацій і геополітичних викликів національне самоствердження стає фундаментальною передумовою сталого розвитку. Йдеться про об'єднання суспільства навколо спільних цінностей, соборних інтересів і стратегічних пріоритетів, орієнтованих на інтеграцію у світовий цивілізаційний простір. Така консолідація передбачає не лише політичну єдність, а й узгодженість економічної, соціальної та культурної політики.

Універсальність сучасного розвитку проявляється в необхідності поєднання економічної інтеграції з активізацією міжрегіональних і транскордонних зв'язків. Вона охоплює не лише матеріальну сферу, а й нематеріальні компоненти – морально-психологічні установки, патріотизм, рівень освіти й науки, культурну ідентичність, духовні цінності. Взаємопроникнення цих елементів формує цілісний вектор суспільної орієнтації та зміцнює інституційний фундамент держави. У цьому контексті процес децентралізації набуває особливого значення, оскільки сприяє підвищенню спроможності територіальних громад, активізації місцевих ініціатив і зміцненню відповідальності на регіональному рівні.

Сучасні виклики – зокрема необхідність підвищення конкурентних переваг у світі, подолання наслідків воєнних дій та протидія російській воєнній агресії – вимагають консолідації інституційного базису країни. У таких умовах ключовим завданням стає зосередження зусиль на забезпеченні національної єдності, зміцненні економічної стійкості та формуванні ефективної системи управління, здатної адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх загроз [8].

Подолання ексклюзивних бар'єрів як інтерактивного чинника державотворчого процесу виступає однією з ключових закономірностей сучасного розвитку. Йдеться про необхідність усунення соціальних, економічних, територіальних та інституційних обмежень, які перешкоджають повноцінній участі громадян у суспільному житті. У цьому контексті інклюзивний просторовий розвиток постає не просто як напрям політики, а як стратегічний вектор змін, спрямованих на формування згуртованого, конкурентоспроможного та соціально відповідального суспільства.

Реалізація цього є прямим шляхом до імплементації закономірностей інтеграції у світовий цивілізований простір. Йдеться про посилення участі держави й суспільства в інтелектогенних процесах, розвитку

інноваційного потенціалу, підтримці пасіонарних ініціатив та формуванні націоорієнтованого світогляду. Залучення громадян до створення знань, розвитку науки, культури та підприємництва забезпечує підвищення конкурентоспроможності країни на глобальному рівні.

Досягнення стратегічних завдань інституційного розвитку потребує чітко вибудованої системи принципів, які визначають логіку, послідовність і спрямованість трансформаційних процесів. Принципи виступають своєрідними орієнтирами, які задають рамки пізнання та практичної діяльності. Їх доцільно розглядати як сукупність вихідних положень, що регламентують процес формування та функціонування інституційного середовища в умовах соціально-економічних трансформацій. Зміст полягає у визначенні напрямів використання ресурсного потенціалу, механізмів взаємодії суб'єктів господарювання та способів досягнення стратегічних цілей регіонального розвитку [6].

Систему принципів інституційного забезпечення територіальної організації господарства України традиційно поділяють на дві великі групи – загальнонаукові та специфічні. Загальнонаукові принципи мають універсальний характер і застосовуються незалежно від галузі дослідження. До них належать принципи системності, ієрархічності, згуртованості, наукової обґрунтованості, унітарності, пріоритетності, сталості, транспарентності, законності. Вони забезпечують цілісне бачення об'єкта дослідження, врахування взаємозв'язків між його елементами та орієнтацію на перспективу.

Принцип системності передбачає поетапний, комплексний і багатовимірний підхід до дослідження інституційного забезпечення територіальної організації господарства. У його межах зазначена сфера розглядається як складна відкрита динамічна система, що складається з функціонально взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих інституцій. Йдеться про інституції публічної влади, економічного регулювання, соціокультурного простору, громадянського суспільства, які у взаємодії забезпечують задоволення матеріальних і нематеріальних потреб населення регіону.

Принцип ієрархічності відображає необхідність вибудови чіткої просторової та управлінської структури інституційної організації регіонального розвитку. В умовах децентралізації владних повноважень в Україні особливого значення набуває узгодженість між різними рівнями управління – державним, регіональним і місцевим. Ієрархічність не означає жорсткої централізації, а передбачає раціональний розподіл компетенцій, відповідальності та ресурсів, формування ефективної управлінської вертикалі, здатної оперативно реагувати на сучасні виклики та забезпечувати базові потреби суспільства.

Принцип згуртованості акцентує увагу на забезпеченні національної єдності у процесі територіальної організації господарства. Його реалізація ґрунтується на врахуванні потреб населення та територіальних громад як основних споживачів публічних послуг і водночас активних учасників розвитку. Згуртованість передбачає зменшення регіональних диспропорцій, посилення міжрегіональної взаємодії та формування спільного соціально-економічного простору. Особливої актуальності цей принцип набув в умовах національної нестабільності, спричиненої воєнними діями та тимчасовою втратою частини територій.

Принцип наукової обґрунтованості полягає у застосуванні науково обґрунтованих методів, інструментів оцінювання та аналітичних підходів до визначення спроможності регіонів і їх інституційних компонентів. Він передбачає використання сучасних методологій аналізу, урахування дії економічних законів, міжнародного досвіду та кращих управлінських практик. Забезпечує об'єктивність управлінських рішень, сприяє модернізації продуктивних сил кожної адміністративно-територіальної одиниці та підвищує ефективність державної регіональної економічної політики.

Принцип унітарності передбачає досягнення очікуваних позитивних результатів розвитку шляхом раціонального використання ресурсного потенціалу регіону та впровадження ефективних інструментів інституційного забезпечення територіальної організації господарства. Його сутність полягає в поєднанні єдності державного простору з урахуванням специфіки регіонів, використанні переваг територіального поділу праці та можливостей, які відкриває децентралізація владних повноважень.

Принцип пріоритетності визначає необхідність концентрації ресурсів і управлінських зусиль на першочергових завданнях регіонального розвитку. Йдеться про узгодження стратегічних напрямів із пріоритетами, закріпленими на законодавчому рівні, та їх практичну реалізацію через механізми державної регіональної політики й регіональні програми розвитку. Застосування цього принципу передбачає оптимальне використання продуктивних сил регіону, чітке визначення «точок зростання» та спрямування інвестицій у найбільш перспективні й соціально значущі сфери.

Принцип сталості полягає у збалансуванні економічної, соціальної та екологічної складових розвитку з урахуванням інституційного забезпечення територіальної організації господарства. Він орієнтує на комплексний підхід до розвитку регіону, що базується на раціональному використанні ресурсів, прогнозуванні наслідків управлінських рішень і врахуванні перспектив. Сталість передбачає не лише підтримання поточного рівня функціонування, а й створення передумов для

стабільного зростання, підвищення якості життя населення та збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Принцип транспарентності акцентує увагу на забезпеченні відкритості та доступності інформації в процесі реалізації регіональних програм, спрямованих на модернізацію продуктивних сил і вдосконалення інституційного середовища. Прозорість управлінських рішень, публічність бюджетних процесів і звітність органів влади сприяють підвищенню довіри з боку громадян та бізнесу, мінімізують корупційні ризики й забезпечують ефективний контроль.

Принцип законності є базовою засадою будь-якої діяльності у сфері інституційного забезпечення територіальної організації господарства. Зміст полягає в неухильному дотриманні положень Конституція України, чинного законодавства та нормативно-правових актів при формуванні та реалізації заходів регіонального розвитку й модернізації продуктивних сил. Законність гарантує правову визначеність, стабільність інституційного середовища та узгодженість управлінських рішень із національними інтересами.

Специфічні принципи відображають особливості функціонування саме інституційного середовища та територіальної організації господарства. Серед них можна виокремити принцип адаптивності, синергії, компліментарності, релевантності, інклюзивності, аксіологічності. Вони конкретизують механізми реалізації інституційної політики з урахуванням національних, регіональних і локальних особливостей розвитку.

Принцип адаптивності передбачає здатність системи інституційного забезпечення оперативно реагувати на зміни середовища. Його реалізація означає гнучке коригування регіональних програм і заходів модернізації з урахуванням вимог національного та міжнародних ринків, очікувань суспільства, потреб територіальних громад і глобальних тенденцій розвитку.

Принцип синергії полягає у гармонійному поєднанні національних, регіональних і локальних пріоритетів задля досягнення комплексного ефекту розвитку. Йдеться про координацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та суспільства. Узгодженість стратегічних цілей і ресурсних можливостей різних рівнів управління дозволяє посилити результат модернізації інституційного забезпечення територіальної організації господарства, створюючи додаткову цінність, яка перевищує суму складових.

Принцип компліментарності передбачає узгоджену та взаємодоповнюючу участь різних суб'єктів регіонального розвитку в реалізації проектів модернізації інституційного забезпечення територіальної організації господарства. Суть полягає в забезпеченні гарантованої

підтримки стратегічно важливих ініціатив через координацію дій органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу, наукових установ і громадянського суспільства. Компліментарність означає не просто співіснування окремих програм чи ресурсів, а їх інтегроване поєднання, за якого кожен елемент посилює інший, формуючи цілісний ефект розвитку.

Принцип релевантності акцентує увагу на відповідності заходів із удосконалення інституційного забезпечення потребам регіону й держави в цілому. Він передбачає, що всі ініціативи з модернізації продуктивних сил мають бути обґрунтованими, доцільними та інтегрованими в загальну систему інноваційного розвитку національної економіки. Релевантність означає узгодженість регіональних програм із стратегічними документами держави, а також їхню практичну спрямованість на досягнення вимірюваних результатів у сфері економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності.

Принцип інклюзивності базується на ідеї широкого залучення населення до процесів розвитку. У межах інституційного підходу інклюзивність означає створення рівних можливостей для всіх груп працездатного населення незалежно від місця проживання, віку, статі чи соціально-економічного статусу [4]. Вона передбачає забезпечення продуктивної зайнятості, зниження рівня бідності, подолання просторових диспропорцій розвитку, розширення доступу до якісних послуг та участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Інклюзивний підхід також орієнтує на ефективне використання та капіталізацію людського потенціалу регіонів. Йдеться про формування умов, за яких знання, навички та підприємницькі ініціативи населення стають основою економічного зростання й соціальної стабільності [1].

Принцип аксіологічності пов'язаний із теорією цінностей та орієнтує на врахування ціннісних засад у процесі формування інституційного розвитку. Аксіологічний підхід дозволяє визначити ієрархію пріоритетів, виявити сильні та слабкі сторони регіонального розвитку, окреслити «точки відліку» для стратегічного планування. Він сприяє формуванню цілісної системи орієнтирів, що визначають напрями модернізації продуктивних сил і вдосконалення інституційного середовища. Застосування принципу аксіологічності є особливо важливим у виробленні стратегій соціогуманітарного, економічного та просторового розвитку громад і держави загалом. Чітке усвідомлення базових цінностей – людської гідності, соціальної справедливості, відповідальності, інноваційності, національної єдності – забезпечує узгодженість управлінських рішень із суспільними очікуваннями.

Комплексне та узгоджене впровадження окреслених принципів формує підґрунтя для забезпечення інклюзивного економічного зростання, яке

характеризується не лише позитивною динамікою макроекономічних показників, а й чітко вираженою соціальною та антидискримінаційною спрямованістю [5]. Йдеться про таку модель розвитку, що передбачає розширення можливостей для всіх верств населення, зменшення соціально-економічної нерівності, подолання територіальних диспропорцій та створення умов для повноцінної участі громадян у формуванні й реалізації регіональної політики. Інклюзивне зростання у цьому контексті орієнтується на довгострокову стабільність, екологічну збалансованість і підвищення якості життя населення, що є визначальними ознаками сталого розвитку громад і регіонів.

У сукупності зазначені принципи формують цілісну методологічну основу інституційного забезпечення територіальної організації господарства. Їх системне впровадження створює передумови для підвищення ефективності державної регіональної політики, зміцнення економічної єдності країни та забезпечення сталого розвитку в умовах сучасних викликів.

Системна реалізація зазначених принципів сприяє зміцненню інституційної спроможності територіальних громад, активізації місцевого економічного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності регіонів у національному й європейському вимірах. Вона забезпечує інтеграцію економічних, соціальних, екологічних та гуманітарних складових у єдину стратегію просторового розвитку, що відповідає сучасним викликам глобалізації та трансформаційним процесам.

У процесі децентралізації управління та модернізації продуктивних сил вирішальну роль відіграє система взаємопов'язаних факторів, які через сукупність аргументів і практичних обґрунтувань формують синергійний ефект реалізації комплексної стратегії сталого розвитку держави. Їх узгоджена дія забезпечує не лише кількісне зростання економіки, а й якісні структурні трансформації, підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення інституційної спроможності країни. До ключових факторів синергізму належать:

1. Природно-географічні фактори. Вони визначають стартові умови розвитку регіонів та формують їх ресурсний потенціал. Кліматичні особливості, наявність або дефіцит мінерально-сировинних ресурсів, площа території, доступ до морських шляхів чи транзитних коридорів, економіко-географічне положення – усе це безпосередньо впливає на спеціалізацію господарства, структуру виробництва та інвестиційну привабливість регіону. Раціональне використання природного потенціалу в умовах децентралізації створює можливості для формування регіональних кластерів і зміцнення фінансової автономії територіальних громад.

2. Екістичні фактори. Ця група факторів пов'язана з демографічними та поселенськими характеристиками населення. Чисельність і густота населення, його статевовікова структура, рівень зайнятості, трудова мобільність, міграційні процеси, а також неоднорідність системи розселення визначають трудовий потенціал і перспективи соціально-економічного розвитку. Важливе значення має збалансованість розвитку міст і сільських територій, а також ефективна організація таксономічних одиниць розселення. У контексті децентралізації ці чинники впливають на спроможність громад до самостійного управління ресурсами та реалізації стратегічних проектів.

3. Соціогуманітарні фактори. Вони відображають рівень освіченості населення, громадянської активності, підтримку демократичних цінностей і готовність до соціального діалогу. Розвинена соціогуманітарна сфера сприяє формуванню довіри між владою, бізнесом і громадянами, що є передумовою подолання соціальної нерівності та вирішення суспільних проблем. У сучасних умовах її розвиток неможливий без активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація освіти, охорони здоров'я, публічного управління підвищує продуктивність праці в цій сфері, розширює доступ до знань і посилює механізми боротьби з негативними соціальними явищами.

4. Науково-технічні фактори. Науково-технічний прогрес виступає рушійною силою структурних змін в економіці. Він сприяє зниженню матеріаломісткості, трудомісткості та енергоємності виробництва, стимулює розвиток інновацій та підвищує ефективність використання ресурсів. Важливим напрямом є формування високотехнологічного сектору економіки, розвиток сфери послуг і креативних індустрій. Створення бізнес-інкубаторів, стартап-екосистем, технопарків та інших сучасних форм територіальної організації господарства забезпечує активізацію підприємницької ініціативи, особливо серед молоді, та сприяє інтеграції науки й виробництва.

5. Фактор змагальності. Конкуренція є потужним стимулом розвитку та модернізації економіки. Вона тісно пов'язана зі спеціалізацією і кооперацією виробництва, які виступають формами структурних змін та складовими технологічної системи господарства. Підвищення рівня змагальності між регіонами, підприємствами та галузями сприяє вдосконаленню управлінських рішень, оптимізації витрат і впровадженню інновацій. В умовах децентралізації конкуренція також стимулює громади до більш ефективного використання власних ресурсів і формування унікальних конкурентних переваг.

Таким чином, модернізація інституційного забезпечення територіальної організації господарства повинна базуватися на

комплексному підході, що поєднує стратегічне бачення, методологічну чіткість та врахування багаторівневої системи факторів впливу. Лише за таких умов можливе формування дієвого інституційного середовища, здатного забезпечити сталий та інклюзивний розвиток регіональної економіки.

### **3. Пріоритетні напрями модернізації інституційного забезпечення регіонального розвитку господарства**

Різнострамованість економічної політики у процесі трансформації просторового розвитку зумовила глибинні структурні зміни в інституційній базі держави. Ці зміни набули особливої актуальності в період воєнних дій, спричинених повномасштабним вторгненням росії в Україну. В умовах воєнних викликів відбулося переосмислення ролі інституцій, їх функціональної спроможності та адаптивності до кризових обставин. Водночас саме оновлена інституційна архітектура має стати ключовим інструментом модернізації продуктивних сил у процесі повоєнної відбудови, забезпечуючи системність, координацію та стратегічну спрямованість трансформаційних перетворень.

Парадигмальні засади інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки формувалися під впливом ситуативних і водночас інерційних механізмів ринкового середовища. Ринкові відносини, змінюючись під тиском глобалізаційних процесів, внутрішніх реформ та зовнішніх шоків, визначали напрями розвитку регуляторної політики, конкурентних відносин і позиціонування господарюючих суб'єктів. Це стосувалося як загальнонаціонального рівня, так і субнаціональних сегментів суспільного простору, де регіони виступають самостійними акторами з власними ресурсними, виробничими та соціальними характеристиками.

У такому контексті модернізація інституційного забезпечення стає визначальним чинником ефективного функціонування як окремих регіонів, так і держави в цілому. Йдеться про вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення якості державного та місцевого управління, забезпечення прозорості й підзвітності інституцій, розвиток партнерських механізмів взаємодії між владою, бізнесом і громадянським суспільством. Важливими залишаються також фактори інвестиційної привабливості, рівень інноваційності економіки, кадровий потенціал, фінансова спроможність громад і регіонів, а також інтеграція у європейський економічний простір.

В умовах воєнних дій та майбутньої повоєнної відбудови постає об'єктивна необхідність глибокого переосмислення політики регіонального розвитку з урахуванням просторових пріоритетів і нової конфігурації об'єктно-суб'єктних відносин. Йдеться про розширення

кола учасників регіональної політики, посилення ролі територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства, а також міжнародних партнерів у формуванні та реалізації стратегій просторового відновлення. Просторовий вимір розвитку набуває стратегічного значення, адже саме територіальна диференціація наслідків воєнних руйнувань, міграційних процесів і змін у структурі господарства визначає нові акценти державної регіональної політики.

За таких умов особливої ваги набуває забезпечення системності управлінських впливів. Це передбачає чітку координацію дій між різними рівнями влади, узгодженість повноважень і відповідність між делегованими функціями та ресурсним забезпеченням. Ефективність регіональної політики значною мірою залежить від здатності державних і місцевих органів влади діяти синхронізовано, уникати дублювання функцій та конфлікту компетенцій. Одночасно необхідним є підвищення рівня відповідальності регіональної та місцевої влади за результати прийнятих рішень, особливо у сфері відбудови інфраструктури, розвитку людського потенціалу та забезпечення економічної стійкості територій.

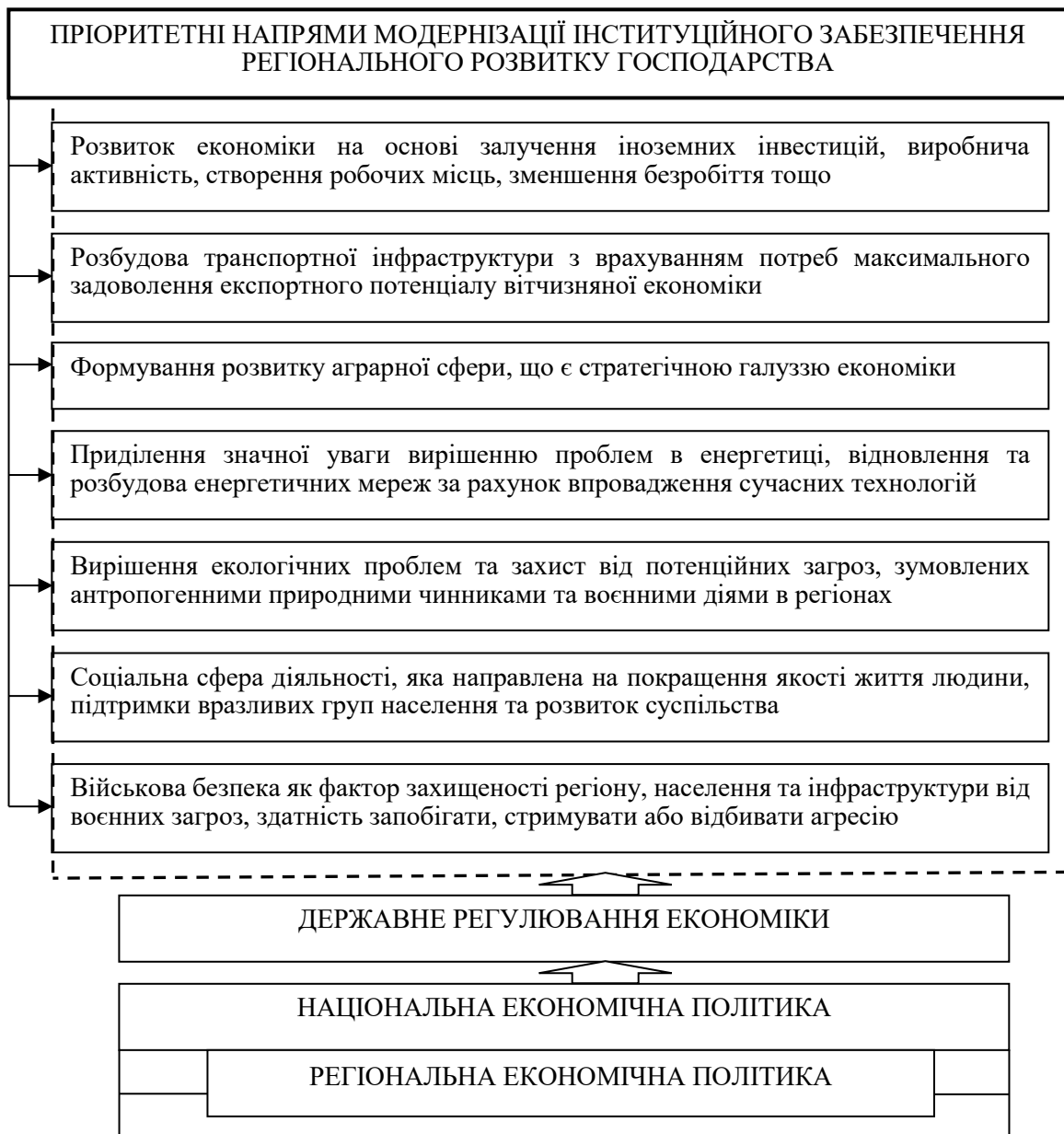
Водночас реалізація регіональних трансформаційних процесів супроводжується низкою ризиків. Серед них – загострення дисбалансів у відносинах «центр-периферія», що може проявлятися у нерівномірному розподілі ресурсів і можливостей розвитку. Існує небезпека стагнації регіонів із низьким стартовим потенціалом, обмеженою інвестиційною привабливістю та слабкою інституційною спроможністю. Окремі території можуть виявитися неспроможними самотійно подолати накопичені проблеми або ж ризикують їх консервацією в нових умовах.

Подолання таких викликів потребує значних фінансових, організаційних і кадрових ресурсів, а також стратегічного планування з урахуванням чинника безпеки. Безпека – як військова, економічна, енергетична, продовольча та соціальна – стає базовою передумовою ефективного просторового розвитку. Тому сучасна регіональна політика має інтегрувати інструменти відновлення з механізмами гарантування стійкості та захищеності територій, формуючи підґрунтя для збалансованого та довгострокового розвитку держави в цілому.

В такому випадку, сформуємо пріоритетні напрями модернізації інституційного забезпечення регіонального розвитку (рис. 2).

У процесі формування повоєнної інституційної архітектури особливого значення набуває досягнення збалансованості управлінських впливів між центральним, регіональним і місцевим рівнями влади. Йдеться не лише про формальний розподіл повноважень, а про реальну координацію стратегічних рішень, фінансових ресурсів і відповідальності за результати розвитку територій. Вкрай важливим є досягнення консенсусу між національними пріоритетами відновлення та конкретними потребами

окремих регіонів і громад. Наразі у процесі розроблення та реалізації державної регіональної політики саме такої гармонізації часто бракує: державні програми не завжди враховують специфіку локальних умов, а місцеві ініціативи – інтегруються в загальнонаціональну стратегію недостатньо системно.



**Рис. 2. Пріоритетні напрями модернізації інституційного забезпечення регіонального розвитку господарства**

*Джерело: сформовано автором*

Відсутність належного балансу управлінських впливів і стратегічної узгодженості вже призвела до накопичення низки структурних проблем.

Протягом останніх років окремі регіони фактично наблизилися до демографічної кризи, що проявляється у скороченні чисельності населення, старінні вікової структури та посиленні міграційних процесів. Найбільш уразливою виявилася сільська місцевість, де процеси знелюднення набули системного характеру. Відтік працездатного населення, обмежені можливості зайнятості, слабка інфраструктурна забезпеченість і зниження якості соціальних послуг посилюють диспропорції між міськими та сільськими територіями. Ситуацію додатково ускладнюють людські втрати, спричинені війною, а також вимушена міграція значної частини населення. Це не лише зменшує демографічний потенціал країни, а й створює довгострокові ризики для відтворення трудових ресурсів, розвитку місцевих економік та забезпечення соціальної стабільності. У таких умовах повоєнна регіональна економічна політика має бути спрямована не лише на фізичне відновлення інфраструктури, а й на відродження людського капіталу, стимулювання повернення населення, створення робочих місць та формування привабливого життєвого середовища в усіх типах територій.

Але не слід забувати про існування кола проблем узгодженості інституційного забезпечення регіонального розвитку господарства, а саме:

#### 1. Економічні:

1.1. Дисбаланс повноважень і ресурсів. Однією з ключових проблем є невідповідність між обсягом делегованих регіонам повноважень та їх фінансовим і матеріальним забезпеченням. Формальна децентралізація без належного ресурсного підкріплення знижує ефективність управління та стримує реалізацію стратегічних програм розвитку.

1.2. Фрагментарність нормативно-правової бази. Наявність суперечностей між законодавчими актами різних рівнів, нестабільність регуляторного середовища та часті зміни правил ведення господарської діяльності ускладнюють довгострокове планування й інвестиційну активність у регіонах.

1.3. Недостатня координація між рівнями управління. Відсутність ефективних механізмів горизонтальної та вертикальної взаємодії призводить до дублювання функцій, конфлікту компетенцій і неузгодженості стратегічних документів. Це знижує результативність державної регіональної політики та створює ризик нераціонального використання бюджетних коштів.

1.4. Асиметрія соціально-економічного розвитку територій. Суттєві відмінності у рівнях економічного потенціалу, інфраструктурної забезпеченості, інноваційної спроможності та людського капіталу між регіонами ускладнюють формування єдиної моделі інституційного регулювання.

1.5. Обмежена інституційна спроможність громад. Недостатній рівень управлінської компетентності, слабкість стратегічного планування та нестача кваліфікованих кадрів на місцях знижують якість підготовки й реалізації програм розвитку господарства.

1.6. Низький рівень інтеграції інноваційних механізмів. Повільне впровадження сучасних управлінських інструментів, цифрових платформ, механізмів державно-приватного партнерства та кластерних моделей розвитку обмежує модернізаційний потенціал регіональної економіки.

1.7. Недостатня прозорість і підзвітність інституцій. Корупційні ризики, обмежений доступ до інформації та слабкий контроль негативно впливають на довіру до органів влади й знижують інвестиційну привабливість регіонів.

1.8. Проблеми безпекового та демографічного характеру. Воєнні виклики, міграційні процеси, скорочення трудового потенціалу та руйнування інфраструктури формують додаткове навантаження на систему інституційного забезпечення та потребують адаптації регіональної політики до нових умов.

## 2. Соціальні:

2.1. Соціальна нерівність та територіальна диференціація. Існує суттєва різниця у рівні доходів, доступі до соціальних послуг, якості освіти та медицини між регіонами та типами територій. Нерівномірність розвитку створює передумови для соціальної напруги та посилює відчуття несправедливості.

2.2. Обмежений доступ до якісних послуг. Недостатня узгодженість інституційних рішень призводить до дисбалансів у забезпеченні населення базовими соціальними послугами – охороною здоров'я, освітою, соціальним захистом, адміністративними сервісами. Особливо гостро ця проблема проявляється у віддалених та депресивних регіонах.

2.3. Демографічна криза та міграційні процеси. Скорочення чисельності населення, старіння, відтік молоді та кваліфікованих кадрів за кордон або до економічно сильніших регіонів ускладнюють формування стійкої соціальної структури та знижують потенціал місцевого розвитку.

2.4. Низький рівень соціального капіталу. Недостатня довіра між громадянами, бізнесом і владою, слабкість горизонтальних зв'язків, низька громадська активність зменшують ефективність реалізації регіональних програм і стримують розвиток партнерських форм взаємодії.

2.5. Невідповідність ринку праці потребам регіонального розвитку. Дисбаланс між структурою професійної підготовки та потребами

господарства регіону спричиняє безробіття, неповну зайнятість або трудову міграцію.

2.6. Соціальна вразливість окремих груп населення. Особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, ветерани, багатодітні сім'ї, малозабезпечені домогосподарства потребують адресної підтримки. Нерідко інституційні механізми соціального захисту є фрагментарними та недостатньо скоординованими.

2.7. Конфлікти інтересів у системі «центр-регіон-громада». Недостатня узгодженість рішень між рівнями влади може призводити до соціального невдоволення, втрати довіри та зниження ефективності впровадження реформ.

2.8. Ослаблення соціальної згуртованості. У кризових умовах зростає ризик поляризації суспільства, посилення регіональних відмінностей і формування ізольованих соціальних середовищ, що ускладнює реалізацію єдиної національної стратегії розвитку.

### 3. Правові:

3.1. Невідповідність і суперечливість нормативно-правових актів. Часто спостерігається колізійність законодавства, дублювання норм або їх різне трактування на різних рівнях управління. Це створює правову невизначеність, ускладнює реалізацію регіональних програм розвитку та знижує інвестиційну привабливість територій.

3.2. Нестабільність законодавчого середовища. Зміни нормативних актів, відсутність довгострокової правової стратегії та прогнозованості регуляторної політики ускладнюють стратегічне планування регіонального розвитку.

3.3. Нечіткий розподіл повноважень між рівнями влади. Недостатня конкретизація компетенцій органів державної влади призводить до конфліктів юрисдикції, дублювання функцій або, навпаки, виникнення «прогалін» у правовому регулюванні окремих сфер регіонального розвитку.

3.4. Обмеженість механізмів правового забезпечення фінансової децентралізації. Недосконалість бюджетного та податкового законодавства може обмежувати фінансову самостійність регіонів, створювати дисбаланс між доходами та видатковими повноваженнями громад.

3.5. Недостатній рівень імплементації стратегічних документів. Прийняті регіональні стратегії розвитку нерідко не мають чітких правових механізмів реалізації, що знижує їх результативність та ускладнює контроль за виконанням.

3.6. Слабкість правових гарантій інвестиційної діяльності. Недостатній рівень захисту прав власності, тривалі судові процедури, ризики

корупційних зловживань формують негативне середовище для інвесторів і стримують розвиток регіонального господарства.

3.7. Проблеми адаптації національного законодавства до європейських стандартів. У контексті євроінтеграційних процесів виникає необхідність гармонізації законодавства з нормами ЄС, що потребує комплексного перегляду правових актів у сфері регіональної економічної політики, конкуренції, державної допомоги, екологічного регулювання тощо.

3.8. Недостатня ефективність механізмів контролю та відповідальності. Відсутність дієвих інструментів моніторингу, аудиту та притягнення до відповідальності за порушення законодавства у сфері регіонального розвитку знижує рівень довіри до інституцій та ефективність управлінських рішень.

#### 4. Екологічні:

4.1. Фрагментарність екологічного регулювання. Наявність розрізнених нормативних актів, недостатня узгодженість екологічних стандартів із регіональними програмами розвитку ускладнюють формування цілісної політики управління природними ресурсами.

4.2. Конфлікт між економічними та екологічними інтересами. У процесі стимулювання господарської активності регіонів екологічна складова нерідко відходить на другий план. Пріоритет швидкого економічного зростання може суперечити вимогам збереження довкілля та принципам сталого розвитку.

4.3. Недостатня інтеграція екологічних критеріїв у стратегічне планування. Регіональні стратегії розвитку не завжди повною мірою враховують результати екологічної оцінки, ризики деградації земель, водних ресурсів, лісів, що знижує довгострокову ефективність господарської політики.

4.4. Нерівномірність екологічного навантаження на території. Промислово розвинені регіони часто стикаються з високим рівнем забруднення повітря, води та ґрунтів, тоді як інші території мають обмежені ресурси для запобігання екологічним ризикам. Відсутність збалансованих механізмів міжрегіональної екологічної відповідальності посилює диспропорції.

4.5. Слабкість інституційного контролю та моніторингу. Недостатня спроможність контролюючих органів, обмеженість фінансування природоохоронних заходів і низький рівень цифровізації екологічного моніторингу знижують ефективність управління довкіллям.

4.6. Проблеми поводження з відходами та відновлення інфраструктури. Накопичення промислових і побутових відходів, руйнування екологічної інфраструктури внаслідок воєнних дій, відсутність сучасних переробних потужностей створюють додаткові ризики для регіонального розвитку.

4.7. Кліматичні виклики та енергетична трансформація. Зміна клімату, необхідність декарбонізації економіки, впровадження відновлюваних джерел енергії потребують узгодження екологічної політики на всіх рівнях управління.

4.8. Недостатній рівень екологічної свідомості. Низька екологічна культура, обмежена залученість громад до прийняття природоохоронних рішень ускладнюють реалізацію регіональних програм сталого розвитку.

Таким чином, структурна модернізація інституційної системи забезпечення регіонального розвитку господарства виступає не лише відповіддю на виклики воєнного часу, а й стратегічною передумовою сталого розвитку, відновлення економічної активності та формування конкурентоспроможної моделі національної економіки в повоєнний період.

### **Висновки**

Проведене теоретико-методологічне дослідження інституційних аспектів територіальної організації господарства в контексті розвитку регіональної економіки дало змогу комплексно проаналізувати роль інституційного середовища у формуванні ефективної системи регіонального розвитку, визначити ключові закономірності, принципи та проблеми функціонування інституцій, а також окреслити напрями модернізації механізмів їх взаємодії.

Встановлено, що територіальна організація господарства є складною багаторівневою системою, яка формується під впливом економічних, соціальних, правових та екологічних факторів. Вона відображає просторове розміщення продуктивних сил, особливості використання ресурсного потенціалу регіонів, рівень розвитку інфраструктури та ефективність управлінських рішень. В умовах трансформації економіки та поглиблення процесів децентралізації значення інституційного забезпечення регіонального розвитку істотно зростає, оскільки саме інституції формують правила, норми та механізми взаємодії між суб'єктами господарювання, органами влади та суспільством.

Теоретичний аналіз наукових підходів дозволив систематизувати основні концепції та методологічні підходи до вивчення інституційного забезпечення регіонального розвитку. Було встановлено, що ефективність територіальної організації економічної діяльності значною мірою залежить від узгодженості функціонування формальних і неформальних інституцій, рівня розвитку інституційної інфраструктури та здатності регіональних органів забезпечувати належні умови для економічної активності та інноваційного розвитку.

Окрему увагу приділено аналізу кола проблем, що виникають у процесі забезпечення узгодженості інституційного середовища регіонального

розвитку. До економічних проблем належать нерівномірність розвитку регіонів, недостатня ефективність використання ресурсного потенціалу територій, низький рівень інвестиційної активності та інноваційної спроможності окремих регіонів. Соціальні проблеми проявляються у диспропорціях рівня життя населення, міграційних процесах, нерівномірному розвитку соціальної інфраструктури та ринку праці. Правові проблеми пов'язані з недосконалістю законодавчого забезпечення регіональної політики, наявністю нормативних колізій та недостатньою адаптацією правових механізмів до сучасних умов розвитку економіки. Екологічні проблеми включають нерівномірне навантаження на природні ресурси, недостатній рівень екологічної відповідальності суб'єктів господарювання та потребу у впровадженні принципів сталого розвитку в систему територіального управління.

Загалом, ефективна територіальна організація господарства є важливою передумовою збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Подальше поглиблення наукових досліджень у цьому напрямі сприятиме формуванню більш ефективних інституційних механізмів регіонального управління та забезпеченню сталого розвитку територій.

#### **Список використаних джерел:**

1. Бабух І.М., Щегень С.М. Інклюзивність розвитку регіонів України: оцінка, рейтинги та перспективи. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 36–52.
2. Бутко М.П. Модернізація інституційного середовища як базису формування регіональних конкурентних переваг. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2016. №1. С. 7–18.
3. Зайцев Ю.К. Сучасні підходи у методології пізнання сутності закономірностей і тенденцій розвитку економічних систем. *Вчені записки*. 2012. Вип. 14. Ч. 2. С. 3–13.
4. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи : наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2019. С. 55 с.
5. Кіндзерський Ю.В. Інклюзивна індустріалізація для сталого розвитку: до засад теорії та політики формування. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 3–40.
6. Харченко Ю.П. Інституціоналізація регіонального простору: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : НУЧП, 2023. 290 с.
7. Ярошенко І.В., Семигуліна І.Б. Результативність управління соціально-економічним регіональним розвитком у країнах Європейського Союзу: динаміка, тенденції, аналіз соціально-економічних показників ефективності регіональної політики. *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 56–65.
8. Business and Art Ambassadors of Ukraine. Special Edition Kyiv International Economic Forum “Destinations”. 2018.

## References:

1. Babukh I.M., Shchehen S.M. (2019) Inkliuzyvnist rozvytku rehioniv Ukrainy: otsinka, reitynhy ta perspektyvy [Inclusive development of Ukrainian regions: assessment, ratings and prospects]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4, pp. 36–52.
2. Butko M.P. (2016) Modernizatsiia instytutsiinoho seredovyshcha yak bazysu formuvannia rehionalnykh konkurentnykh perevah [Modernization of the institutional environment as a basis for the formation of regional competitive advantages]. *Publichne administruvannia: naukovy doslidzhennia ta rozvytok*, no. 1, pp. 7–18.
3. Zaitsev Yu.K. (2012) Suchasni pidkhody u metodolohii piznannia sutnosti zakonomirnostei i tendentsii rozvytku ekonomichnykh system [Modern approaches in the methodology of understanding the essence of patterns and trends in the development of economic systems]. *Vcheni zapysky*, vol. 14, ch. 2, pp. 3–13.
4. Melnyk M.I. (2019) Inkliuzyvnyi vymir rozvytku mist – tsestriv dilovoi aktyvnosti Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy [Inclusive dimension of development of cities – centers of business activity of Ukraine: trends and prospects]. NAN Ukrainy. DU “Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy”. Lviv, 55 p.
5. Kindzerskyi Yu.V. (2021) Inkliuzyvna industrializatsiia dlia staloho rozvytku: do zasad teorii ta polityky formuvannia [Inclusive industrialization for sustainable development: towards the foundations of theory and policy formation]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5, pp. 3–40.
6. Kharchenko Yu.P. (2023) Instytutsionalizatsiia rehionalnoho prostoru: teoriia, metodolohiia, praktyka [Institutionalization of regional space: theory, methodology, practice]. Chernihiv, 290 p. (in Ukrainian)
7. Iaroshenko I.V., Semyhulina I.B. (2016) Rezultatyvnist upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rehionalnym rozvytkom u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dynamika, tendentsii, analiz sotsialno-ekonomichnykh pokaznykiv efektyvnosti rehionalnoi polityky [The effectiveness of socio-economic regional development management in the countries of the European Union: dynamics, trends, analysis of socio-economic indicators of regional policy effectiveness]. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 56–65.
8. Business and Art Ambassadors of Ukraine (2018). Special Edition Kyiv International Economic Forum “Destinations”.